

۱۳۲۵ پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

سروشنامه:	ضیایی، محمدرضا، ۱۳۵۹ -
عنوان و نام پدیدآور:	تاریخ حوزه‌های علمیه شیعه در افغانستان / محمدرضا ضیایی.
مشخصات نشر:	قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۳۹۶.
مرجع تولید:	پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ
مشخصات ظاهری:	۵۹۲ ص: ۱۴/۵ × ۲۱/۵ م.م.
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۴۲۹-۲۸۱-۸
وضعیت فهرست نویسی:	فیپا
یادداشت:	یادداشت: کتابنامه
یادداشت:	چاپ دوم: ۱۳۹۸ (فیپا).
موضوع:	حوزه‌های علمیه -- افغانستان
موضوع:	Islamic theological seminaries -- Afghanistan*
شناسه افزوده:	جامعة المصطفی ﷺ العالمية. مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
شناسه افزوده:	Almustafa International University/Almustafa International Translation and Publication center
رده بندی کنگره:	BP۷/۴۱۳ ت۲۱۳۹۶ ض۹/۴۱۳
رده بندی دیویی:	۲۹۷/۰۷۱۰۵۸۱
شماره کتابشناسی ملی:	۴۹۳۷۵۸۰
	BP۱۰۴۵

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

تاریخ حوزه‌های علمیه شیعه در افغانستان

مؤلف: محمدرضا ضیایی

چاپ دوم: ۱۳۹۸ ش / ۱۴۴۱ ق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

● چاپ: نازجستان ● قیمت: ۷۷۰۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۵۰۰

مراکز پخش

مراکز فروش:

◀ ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸:

تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۶۱۳۴ تلفکس: (داخلی ۱۰۵)/۳۷۸۳۹۳۰۵ - ۲۵۰

◀ ایران، قم، بلوار محمدمامین، سه راه سالاریه. تلفن: ۳۲۱۳۳۱۰۶ - ۲۵۰

✉ miup@pub.miu.ac.ir   🌐 http://buy-pub.miu.ac.ir   📧 pub_almustafa

با تشکر از دست‌اندرکارانی که ما را در تولید این اثر یاری رساندند.

- مدیر انتشارات: مصطفی نوبخت
- مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری
- ناظر فنی: علی عبادی فرد
- ناظر گرافیک: مسعود مهدوی
- ناظر چاپ: نعمت‌الله بزدانی
- صفحه‌آرایی: سید محسن عمادی مجد

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

هرگونه نسخه برداری اعم از کپی برداری و بازنویسی و انتشار، اسکن، ذخیره کامپیوتری، ترجمه به زبان‌های دیگر و ساخت فایل صوتی کتاب، بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع، شرعاً حرام و از طریق مراجع قانونی، قابل پیگیری است.

تاریخ حوزه‌های علمیه شیعه در افغانستان

محمد رضا ضیایی

مرکز بین‌المللی
ترجمه و نشر
المصطفی ﷺ

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی فراروی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که همه به نوعی برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پای بندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش برانگیز می‌نماید. از این رو مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و عمق و اصالت اندیشه‌های ناب، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت تمامی بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری علیه السلام می‌باشد.

«جامعة المصطفیٰ علیه السلام العالمية» برای تحقق این رسالت خطیر و در مسیر نشر معارف ناب محمدی علیه السلام «مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفیٰ علیه السلام» را تأسیس کرده است.

در پایان لازم می‌دانیم تلاش همه عزیزانی را که در نشر این کتاب سهمی داشته‌اند، سپاس گزارده، ارباب فضل و معرفت را به یاری بخوانیم تا ما را از دیدگاه‌های سازنده خویش بهره‌مند سازند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفیٰ علیه السلام

فهرست

پیش‌گفتار	۱۷
مقدمه	۱۹
۱. مباحث مقدماتی	۲۳
تبیین مسئله، سؤالات و فرضیه‌های تحقیق	۲۳
۱. ضرورت تحقیق	۲۵
۲. اهداف تحقیق	۲۶
۳. پیشینه و منابع تحقیق	۲۷
۴. مشکلات و موانع تحقیق	۲۸
۵. مفاهیم	۲۹
افغانستان	۲۹
افغانستان در ضمن خراسان	۳۰
۱. جغرافیای تاریخی خراسان	۳۱
۲. جغرافیای خراسان پس از اسلام	۳۳
افغانستان در ضمن سیستان	۳۵
موقعیت جغرافیای افغانستان	۴۳
اقوام افغانستان	۴۳
۱. هزاره	۴۴
۲. پشتون	۴۶
۳. تاجیک	۴۷
۴. ترک‌نژادان (ازبک و ترکمن)	۴۷
دین و مذهب در افغانستان	۴۸

- ۴۹..... ورود اسلام به افغانستان
- ۴۹..... ۱. جبهه شمال
- ۵۲..... ۲. جبهه جنوب
- ۵۵..... اهمیت حوزه علمیه در افغانستان
- ۵۹..... ۲. حوزه‌های علمیه شیعه در بلخ
- ۵۹..... جغرافیای بلخ
- ۶۱..... جایگاه علمی بلخ پیش از اسلام
- ۶۲..... ورود اسلام به سرزمین بلخ
- ۶۴..... ورود تشیع به سرزمین بلخ
- ۶۹..... حوزه‌های علمیه شیعه در بلخ، در عصر حضور ائمه معصومین علیهم‌السلام
- ۷۰..... ۱. مکتب‌خانه‌ها
- ۷۴..... الف) مکتب‌خانه ضحاک بن مزاحم بلخی
- ۷۸..... ب) مکتب‌خانه سهل بلخی و فرزندش ابوزید بلخی
- ۸۵..... ۲. مدرسه فلسفی و کلامی شیعه در بلخ
- ۸۷..... الف) نظام بلخی
- ۹۴..... ب) شهید بلخی
- ۹۵..... ج) ابوالجیش المظفر
- ۹۷..... حوزه علمیه شیعه در بلخ، بعد از عصر ائمه علیهم‌السلام تا حضور شیخ صدوق در بلخ
- ۹۸..... ۱. حوزه درسی عبیدالله بن احمد فقیه
- ۱۰۱..... ۲. حوزه درسی ابوالقاسم نصر بلخی در حوزه علمیه بلخ
- ۱۰۳..... حضور شیخ صدوق رحمته‌الله در حوزه علمیه بلخ و اوج شکوفایی این حوزه
- ۱۱۰..... ۱. معرفی اجمالی من لایحضره الفقیه
- ۱۱۱..... ۲. انگیزه تألیف کتاب من لایحضره الفقیه
- ۱۱۴..... قرن پنجم هجری و حوزه‌های علمیه بلخ
- ۱۱۴..... ۱. حوزه درسی ابوطالب حسن بلخی
- ۱۱۵..... ۲. حوزه درسی ابوالحسن علی حسینی
- ۱۱۵..... حوزه حدیثی شیعه در بلخ
- ۱۱۶..... ۱. سیر تاریخی راویان حدیث شیعی در بلخ تا قرن پنجم
- ۱۱۶..... الف) قرن اول هجری
- ۱۱۶..... ب) قرن دوم هجری

- شاگردان بلخی امام رضا علیه السلام ۱۲۰
- ج) قرن سوم هجری و راویان شیعه در بلخ ۱۲۲
- یکم: شاگردان امام هادی علیه السلام ۱۲۵
- دوم: شاگردان امام حسن عسکری علیه السلام ۱۲۵
- د) قرن چهار هجری ۱۲۷
- ه) قرن پنجم هجری ۱۲۸
۲. حوزه‌های درسی و جلسات حدیثی بلخ ۱۲۸
- الف) جلسات تعلیم و قرأت صحیفه سجادیه در قرن دوم هجری ۱۲۹
- ب) حوزه درسی احمد بن علی بلخی ۱۳۰
- ج) حوزه‌های درسی اساتید صدوق ۱۳۰
- د) حوزه درسی محمد بن علی بن زبیر بلخی ۱۳۱
۳. آثار مکتوب محدثان شیعه در حوزه علمیه بلخ ۱۳۵
- الف) تفسیر القرآن ۱۳۶
- ب) مصباح الشریعه و مفتاح الحقیقه ۱۳۶
- ج) کتاب المبتدأ ۱۳۷
- د) کتاب روایی مقاتل بن مقاتل ۱۳۸
- ه) کتاب روایی لیث ۱۳۸
- و) کتاب رجال و فرق الشیعه ۱۳۹
- ز) کتاب خصال الکمال ۱۴۰
- ح) کتاب رجال ابی محمد جبرئیل بن احمد الفاریابی ۱۴۱
- ط) کتاب المسترشد فی الامامه ۱۴۲
۴. تعامل علمی و فرهنگی حوزه حدیثی شیعه در بلخ با سایر حوزه‌های حدیثی شیعه ۱۴۳
- الف) تعامل ۱۴۳
- ب) فرهنگ ۱۴۵
- ج) تعامل حوزه حدیثی بلخ با سایر حوزه‌های حدیثی شیعه ۱۴۶
- یکم: تعامل حوزه حدیثی شیعه در بلخ با حوزه حدیثی مدینه ۱۴۸
- دوم: تعامل حوزه حدیثی شیعه در بلخ با حوزه حدیثی کوفه ۱۵۱
- سوم: تعامل حوزه حدیثی شیعه در بلخ با حوزه حدیثی قم ۱۵۳
- چهارم: تعامل حوزه حدیثی شیعه در بلخ با حوزه حدیثی بغداد ۱۵۷
- پنجم: تعامل حوزه حدیثی شیعه در بلخ با حوزه حدیثی مرو، طوس و نیشابور ۱۶۰

- ششم: تعامل حوزه حدیثی شیعه در بلخ با حوزه حدیثی مرو ۱۶۲
- هفتم: تعامل حوزه حدیثی شیعه در بلخ با حوزه حدیثی ماوراءالنهر ۱۶۳
- حوزه‌های درسی علما در بلخ، در قرن ششم ۱۶۶
۱. حوزه درسی شرف‌الدین بلخی حسینی ۱۶۶
۲. حوزه درسی حسین بن محمد بلخی ۱۶۹
- کیفیت تعلیم و تعلم حوزه‌های علمیه بلخ تا قرن ششم ۱۷۱
- علوم رایج در حوزه‌های علمیه شیعه در بلخ تا قرن ششم ۱۷۳
۱. علوم و تفسیر قرآن کریم ۱۷۳
۲. علم حدیث ۱۷۴
۳. علم فقه ۱۷۵
۴. علوم عقلیه ۱۷۵
۵. علم اهل بیت شناسی و تاریخ ائمه علیهم‌السلام ۱۷۵
۶. تاریخ و سیره ۱۷۷
- روابط حوزه علمیه بلخ با حوزه‌های خارج از افغانستان تا قرن ششم ۱۷۸
۱. شیوه تعلیم و تعلم ۱۷۸
۲. مناظرات علمی ۱۸۰
۳. نقد نویسی ۱۸۰
- رکود حوزه‌های علمیه شیعه در بلخ ۱۸۱
۱. حوزه علمیه شیعه در بامیان ۱۸۷
۲. ادامه رکود حوزه‌های علمیه شیعه در بلخ ۱۹۱
- رونق دوباره حوزه‌های علمیه ۱۹۵
- حوزه‌های علمیه شیعه در بلخ، تا انقلاب اسلامی ۱۹۶
۱. حوزه درسی مرحوم شیخ محمد قاضینی ۱۹۶
۲. مدرسه علمیه آیت‌الله العظمی عالم بلخابی رحمته‌الله ۱۹۷
- فعالیت‌های علمی، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی آیت‌الله عالم ۲۰۰
- یکم: مدرسه‌سازی ۲۰۱
- دوم: مجالس درس، وعظ و بیان احکام ۲۰۳
- سوم: تربیت شاگرد ۲۰۶
۳. حوزه علمیه حیدریه خاسار ۲۰۶
- الف) شخصیت آیت‌الله سید حیدر موسوی خاساری، معروف «حاج دادملا» ۲۰۷

- ب) مهاجرت‌های خاساری برای کسب علم ۲۰۷
- ج) بازگشت به وطن ۲۰۹
- د) هجرت سید به مزار شریف ۲۱۰
- ه) هجرت دوباره ۲۱۱
- و) سقوط رژیم حبیب الله و باز شدن دریچه امید برای شیعه ۲۱۲
- ز) فعالیت‌های دینی، مذهبی علمی و فرهنگی آیت الله خاساری ۲۱۳
- یکم: تبلیغ معارف اسلامی ۲۱۴
- دوم: تأسیس مراکز علمی و فرهنگی ۲۱۴
- سوم: اعزام مبلغ به روستاهای دورافتاده ۲۱۶
- چهارم: تعامل با اهل سنت ۲۱۶
۴. مدرسه علمیه محسنیه ۲۲۰
- الف) هدف از تأسیس این مدرسه ۲۲۰
- ب) آغاز فعالیت‌های علمی و فرهنگی در کشور ۲۲۱
۵. مدرسه علمیه حیدریه ۲۲۳
- الف) هدف از تأسیس مدرسه ۲۲۴
- ب) مؤسس مدرسه علمیه حیدریه ۲۲۵
- ج) فعالیت‌های شمشیری ۲۲۹
- یکم: مناظرات علمی ۲۲۹
- دوم: فعالیت‌های سیاسی شمشیری ۲۳۱
- سوم: فعالیت‌های علمی و فرهنگی آیت الله شمشیری ۲۳۵
- چهارم: بودجه مدرسه دینی حیدریه ۲۳۸
۶. مدرسه علمیه امام حسن عسکری علیه السلام ۲۳۹
- الف) مؤسس مدرسه علمیه امام حسن عسکری علیه السلام ۲۴۱
- ب) شیخ عبدالحسین و زعامت حوزه علمیه امام حسن عسکری ۲۴۴
۷. مدرسه علمیه دهنه ۲۴۷
۸. آیت الله شیخ سلطان محمد ترکستانی و تأسیس مدارس علمی ۲۵۱
- الف) فعالیت‌های علمی و فرهنگی آیت الله ترکستانی ۲۵۲
- ب) خدمات ارزنده و ماندگار ترکستانی ۲۵۵
- ج) فعالیت‌های تبلیغی و تدریسی مرحوم ترکستانی ۲۵۶
- د) آثار علمی مرحوم ترکستانی ۲۵۸

۵. حمایت از مرجعیت ۲۵۹
۹. مدرسه علمیه خاتم الانبیاء ۲۵۹
۱۰. مدرسه علمیه پای مشهد ۲۶۱
- خدمات شهید ربانی در حوزه علمیه پای مشهد ۲۶۴
- یکم: تبلیغ ۲۶۴
- دوم: ساخت مدرسه، حسینیّه و مسجد ۲۶۵
۱۱. مدرسه علمیه سوزمه قلعه ۲۶۵
۱۲. مدرسه علمیه حسینیّه ۲۶۸
۱۳. مدارس علمیه شیعه در بامیان ۲۷۱
- مدرسه علمیه آیت الله رئیس در یکاولینگ ۲۷۲
۱۴. هدف از تأسیس حوزه‌های علمیه شیعه در افغانستان معاصر ۲۷۳
- الف) ترویج معارف شیعی ۲۷۵
- ب) تربیت طلاب ۲۷۶
- ج) بالابردن شهامت مردم ۲۷۸
۱۵. معیشت طلاب و اداره مدرسه علمیه ۲۷۹
۳. تاریخ حوزه‌های علمیه شیعه در هرات ۲۸۳
- جغرافیای هرات ۲۸۳
- ورود دین اسلام به هرات ۲۸۵
- ورود تشیع به سرزمین هرات ۲۸۵
- حوزه‌های علمیه شیعه در هرات ۲۸۶
۱. آغاز فعالیت حوزه‌های علمیه در هرات ۲۸۷
- الف) خاندان بیاع هروی ۲۸۷
- ب) حضور امام رضا علیه السلام در خراسان و تشکیل حوزه‌های علمیه شیعی ۲۹۰
- یکم: امام رضا علیه السلام و تأسیس حوزه علمیه شیعه در خراسان ۲۹۲
- دوم: مناظرات علمی امام رضا علیه السلام ۲۹۶
۲. حوزه‌های علمیه شیعه در هرات بعد از امام رضا علیه السلام ۲۹۹
- الف) حوزه درسی ابوصلت هروی ۲۹۹
- ب) حوزه درسی ریان بن صلت ۳۰۲
۳. حوزه علمیه در مرو ۳۰۳
- الف) حسین بن اسکیب ۳۰۴

- ب) حوزه درسی حسین بن اشکیب ۳۰۶
- یکم: شاگردان حسن بن اسکیب ۳۰۶
- دوم: آثار قلمی حسین بن اشکیب مروزی ۳۰۸
- سوم: مناظرات حسین بن اشکیب قمی ۳۰۸
- ج) حوزه درسی شاه فقیه مروزی ۳۱۲
- د) حوزه درسی ذوالفقار مروزی ۳۱۲
۴. حوزه‌های علمیه شیعه در هرات از قرن پنجم تا هفتم ۳۱۳
- الف) سید ابوطالب یحیی حسینی هروی ۳۱۳
- ب) حوزه درسی سید ابوالحسن اسماعیل بن الحسین هروی (۴۰۹-۵۰۷ق) ۳۱۴
- ج) حوزه علمیه علی بن یعلی هروی (م۵۲۷ق) ۳۱۶
- د) حوزه درسی علی بن حمزه هروی ۳۱۷
۵. توقف و رکود حوزه‌های علمیه شیعه در هرات ۳۲۰
۶. عصر تیموریان و رونق دوباره حوزه‌های علمیه شیعه در هرات ۳۲۱
- الف) تعامل حوزه‌های علمیه شیعه با حوزه‌های علمیه اهل سنت در عصر تیموریان ۳۲۶
- ب) وضعیت علمی حوزه‌های علمیه هرات در عصر تیموریان ۳۳۱
- یکم: اخلاق و عرفان ۳۳۲
- سید صدرالدین یونس الحسینی ۳۳۲
- سید رکن الدین غوری هروی ۳۳۳
- دوم: کلام و علوم عقلی ۳۳۵
- مولی کمال الدین یا جلال الدین حسین بن خواجه شرف الدین عبد الحق اردبیلی ۳۳۵
- سید امیر نظام الدین عبدالحی اشرفی ۳۳۶
- سوم: علوم حدیث و تفسیر ۳۳۷
- چهارم: علم تاریخ و سیره نویسی ۳۳۹
- محمد بن خاوندشاه ۳۳۹
- غیاث الدین ۳۳۹
- خوافی ۳۴۰
۷. روند سراسیابی حوزه‌های علمیه هرات ۳۴۱
۸. شکوفایی حوزه‌های علمیه هرات در صد سال اخیر ۳۴۲
- الف) حوزه علمیه صادقیه ۳۴۳

- ب) مدرسه علمیه جعفریه ۳۴۵
۴. تاریخ حوزه‌های علمیه شیعه در سیستان (قندهار، کابل و غزنه) ۳۴۷
- ورود اسلام به سیستان ۳۵۰
- ورود تشیع به سرزمین سیستان ۳۵۰
- حوزه‌های علمیه شیعه در سیستان ۳۵۲
۱. حوزه‌های علمیه شیعه سیستان در عصر حضور ائمه علیهم‌السلام ۳۵۳
- الف) حوزه علمیه شریع‌بین هانی ۳۵۳
- ب) حوزه علمیه حریرین عبدالله سجستانی ۳۵۴
- ج) حوزه درسی خانواده رنجی ۳۵۹
۲. حوزه‌های علمیه شیعه در سیستان در عصر غیبت ۳۶۱
- الف) حوزه درسی محمدبن رهنی سجستانی (م نیمه دوم قرن چهارم) ۳۶۲
- ب) حوزه علمیه در عصر خلف بن احمد ۳۶۳
۳. حوزه‌های علمیه شیعه در کابل ۳۶۶
- الف) ورود اسلام به کابل ۳۶۷
- ب) ورود تشیع به کابل و آغاز تأسیس حوزه‌های علمیه شیعه ۳۶۷
- ج) شبکه وکالت در کابل و حوزه علمیه ۳۷۴
- د) رکود حوزه علمیه شیعه در کابل ۳۷۷
- ه) تأسیس و رونق حوزه‌های علمیه شیعه در کابل ۳۸۰
- یکم: حوزه درسی آیت الله حجت کابلی ۳۸۶
- تکیه‌خانه عمومی (حسینیه و مدرسه علمیه) ۳۸۸
- فعالیت‌های علمی آیت الله حجت ۳۹۰
- طلوع دوباره شیعه در کابل ۳۹۱
- روابط حوزه علمیه آیت الله حجت با مردم و بازاری‌های کابل ۳۹۴
- تعامل حوزه آیت الله حجت با عالمان اهل سنت ۳۹۶
- فعالیت‌های فرهنگی آیت الله حجت رحمته‌الله ۴۰۱
- دوم: مدرسه علمیه مهدیه ۴۰۲
- تشکیل حوزه درسی ۴۰۴
- تربیت شاگرد ۴۰۷
- فعالیت‌های فرهنگی ۴۰۷
- و) حوزه علمیه مدینه العلم ۴۱۰

۴۱۲	ز) حوزه علمیه محمدیه .....
۴۱۳	ح) گذری بر زندگی آیت الله واعظ .....
۴۱۵	یکم: آیت الله واعظ از زبان فقها .....
۴۱۷	دوم: خدمات علمی و فرهنگی آیت الله واعظ .....
۴۲۲	سوم: شاگردان آیت الله واعظ .....
۴۲۳	چهارم: آثار علمی آیت الله واعظ .....
۴۲۴	پنجم: مجله برهان .....
۴۲۵	ط) حوزه درسی شهید مبلغ .....
۴۲۶	یکم: زندگینامه استاد مبلغ .....
۴۲۸	دوم: حوزه درسی شهید مبلغ .....
۴۳۱	سوم: سخنرانی های شهید مبلغ .....
۴۳۲	چهارم: آثار علمی شهید اسماعیل مبلغ .....
۴۳۶	ی) مدرسه علمیه جامعه الاسلام .....
۴۳۸	۴. حوزه های علمیه شیعه در قندهار .....
۴۳۹	الف) محمدکاظم قاری قندهاری و حوزه علمیه .....
۴۴۰	ب) شیخ ابوالقاسم قندهاری .....
۴۴۱	تشرف ملا ابوالقاسم قندهاری محضر امام عصر <small>علیه السلام</small> .....
۴۴۴	ج) حوزه درسی مولی غلام و فرزندش مولی علی جان قندهاری .....
۴۴۶	د) حوزه درسی شهید آیت الله محمد علی قندهاری .....
۴۴۸	ه) حوزه درسی حاج آخوند پارسا .....
۴۴۸	و) حوزه درسی مقدس قندهاری .....
۴۵۰	ز) حوزه علمیه آیت الله فاضل قندهاری .....
۴۵۳	ح) مدرسه علمیه جعفریه .....
۴۵۵	۵. حوزه های علمیه شیعه در غزنین .....
۴۵۷	الف) خاندان واعظ غزنوی و حوزه های علمیه شیعه .....
۴۵۸	یکم: علی بن حسین واعظ غزنوی (م ۵۴۸ق) .....
۴۶۰	دوم: ابوالفتح احمد بن علی واعظ غزنوی (م ۶۱۸ق) .....
۴۶۱	سوم: حوزه درسی سید حسن غزنوی .....
۴۶۳	چهارم: حوزه درسی سید جمال الدین حسن غزنوی .....
۴۶۴	ب) مدرسه جعفریه در جاغوری .....

- ج) حوزه علمیه مالستان ۴۶۸
- دوران تدریس ۴۷۱
- د) حوزه‌های علمیه ارزگان ۴۷۱
- یکم: حوزه علمیه سنگ تخت ۴۷۳
- دوم: مدرسه علمیه توحیدیه دره خودی ۴۷۶
- ه) حوزه‌های علمیه بهسود ۴۷۸
- یکم: حوزه درسی آیت الله اوجی بهسودی ۴۷۹
- دوم: حوزه درسی آیت الله حجت کابلی ۴۸۱
- سوم: حوزه علمیه حاج آخوند کوه برونی ۴۸۵
- چهارم: مدرسه علمیه مهدیه ۴۹۳
- پنجم: حوزه درسی آیت الله غزنوی در بهسود ۴۹۴
- ششم: حوزه درسی حاج آخوند زریافته ۴۹۵
- هفتم: حوزه درسی مرحوم مدرس (قوم دهقان) ۴۹۷
۵. تأثیر و تأثر حوزه‌های علمیه شیعه افغانستان با سایر حوزه‌های علمیه ۵۰۱
- مسافرت عالمان شیعه به حوزه‌های علمیه افغانستان و تأثیر و تأثر آن ۵۰۲
۱. مهاجرت شیخ صدوق به بلخ ۵۰۲
۲. مسافرت عالمان شیعه به هرات ۵۰۳
- الف) مهاجرت علمای شیعه از سمرقند و بخارا به هرات ۵۰۳
- ب) مهاجرت خاندان دشتکی شیرازی به هرات ۵۰۴
- ج) مهاجرت خاندان کاشفی واعظی از بیهق به هرات ۵۰۷
- د) مهاجرت نظام الدین اشرفی از جرجان به هرات ۵۰۹
- ه) مسافرت جلال الدین حسین اردبیلی به هرات ۵۰۹
- و) نقش خاندان شیخ بهایی در گسترش حوزه‌های علمیه شیعه در افغانستان ۵۱۰
۳. شیخ حسین عاملی ۵۲۰
۴. شیخ ابراهیم عاملی کرکی ۵۲۱
۵. شیخ یحیی عاملی کرکی فراهی ۵۲۲
- مهاجرت عالمان شیعی افغانستان به سایر حوزه‌های شیعی ۵۲۶
۱. حوزه علمیه نجف ۵۲۷
۲. حوزه علمیه مشهد ۵۲۹
۳. حوزه علمیه قم ۵۳۲

۵۳۳	تأثیر مشترک حوزه علمیه نجف و قم بر حوزه‌های افغانستان
۵۳۴	۱. مهاجرت علما به حوزه علمیه نجف و قم
۵۳۶	۲. تربیت شاگرد
۵۳۸	۳. تأسیس حوزه‌های علمیه
۵۳۹	الف) حوزه علمیه حیدریه خاسار
۵۴۰	ب) مدرسه علمیه شیخ موسی یکاوونگی
۵۴۱	ج) حوزه علمیه محمدیه
۵۴۲	پیروزی انقلاب اسلامی و تأثیر آن بر حوزه‌های علمیه افغانستان
۵۴۲	۱. نقش پیروزی انقلاب اسلامی بر گسترش حوزه‌های علمیه در افغانستان
۵۴۳	۲. تأثیر حوزه علمیه قم بر امور فرهنگی حوزه‌های علمیه افغانستان
۵۴۶	۳. تأثیر حوزه علمیه قم در متون درسی حوزه‌های افغانستان
۵۴۷	نقش علمی و فرهنگی جامعه المصطفی <small>ص</small> بر حوزه‌های علمیه افغانستان
۵۴۹	تأثیر حوزه‌های علمیه شیعی افغانستان بر حوزه علمیه نجف و قم
۵۵۱	تمایز تأثیر حوزه علمیه قم و نجف بر حوزه‌های علمیه افغانستان
۵۵۳	جمع‌بندی
۵۵۶	الف) جلسات حدیثی محدثان شیعه در حوزه‌های علمیه افغانستان
۵۵۷	ب) آثار مکتوب عالمان شیعه
۵۵۸	ج) حوزه‌های فلسفی و کلامی در افغانستان
۵۵۹	د) حوزه‌های علمیه شیعه در افغانستان و تهدیدها
۵۶۱	کتابنامه
۵۶۱	الف) منابع عربی
۵۷۶	ب) منابع فارسی
۵۹۰	ج) مجلات
۵۹۱	د) مصاحبه و مشاهده
۵۹۱	ه) سایت‌ها